

Андре Лелґрі

Ксару, андорський пачкар

На світанку високий Карліт був оповитий червоним серпанком. Лишалось ще пів-години до світанку.

Їх зібралось четверо з міцними раменами, щоби вилізти тихцем на дикий схил Кап-де-Лім. Цвяхи їхніх черевиків роздирали граніт, а нікльовані гудзики плащів чіплялися часом за срібlistу луску скель.

Камениюка скотилася, порушуючи тишу. Бригадир, що йшов попереду, обернувся:

— Необачний! — гримнув він. — Їхній ватажок можливо біля нас... Якщоб він нас почув справа пропаща...

Митний доглядач схилив голову. Наступ на гору відновився. Вони незабаром осягли вершок Кап-де-Лім. Це було величезне нагромадження обледенілих скель.

— Стій! — скомандував бригадир пошепки. Чекайте на мене тут.

Він дібрався до вузької кам'янистої тераси, звідки, в світлі дня, що вже наставав, міг розглянути Андорську долину. Тільки що він присів, як його очі уздріли постать. Людина лізла вгору в напрямку до нього. Величезний горб здіймався на його спині: то був вантаж. Не могло бути жадних сумнівів. Людина мала вигляд пачкаря. Бригадир надто добре пізнав їх безладні рухи, щоби помилитись. Але він здивувався.

— Це не ватажок.

За п'ятнадцять років практики, він затамив хитрощі пачкарів. Він знав, що провідник походу ніколи не обтяжує себе контрабандою. Він іде попереду сто кроків. Цигаркою, якої огонь протинає темряву він сигналізує небезпеку. Зтурбований бригадир пригадує точні вислови анонімого доносу: „Виправа з десятима пройде на світанку через вершок Кап-де-Лім...“ Людинаж, за якої рухом він слідкував була сама. Без сумніву нова хитрість...

Бригадир, відсунувся назад, і щось шептав на вухо своїм підлеглим. Один митний доглядач посовгнувся на варті поміж скелями. Інші натягнули сіти.

Видрапавшись на шпиль, людина зупинилася, щоби віддихнути. Хустка захищала її обличчя; вітер на цій висоті різав шкіру. Каталюньська буана*) вкривала голову аж до брів, хоронячи вуха. Людина потерла затерплі від холоду руки об боки оксамитних штанів і відійшла. Раптом вона відхилилася назад — почулося шепотіння.

— Що ти несеш?

Пачкар зробив раптовий рух; вага впала на землю. Він кинувся тікати. Безжалісна, підставлена бригадирова нога зму-

*) Шапка.

сила його спіткнулися; пальці бригадира впилися в його плечі. Він бився з завзяттям, але проти нього було двох, двох мешканців гір також і сильними м'язами, і з кулаком міцним, як щелепи зеленої ящірки. Раптом через діру його камізольки просунулось дуло пістолі. Він відчув на голій шкірі тремтячий холодний дотик.

— Піддайся!

Скорився. Його хустка і буана були пошматовані. Перший промінь сонця, пробився крізь тінь і освітив його обличчя.

— Ксару!—скрикнув бригадир, спускаючи зброю. Пачкар відповів по катальонськи дзвінкіше ніж луна серданських гір.

— Це справді я, бригадире Матаре!..

Вони жили в одному містечку і зналися напротязі багатьох років. Коли години їх відпочинку збігались, вони йшли в купі ловити бронзові смуги пстругів у божевільних потоках, або грали в біярд у корчмі, просяклій анісом. Вони були добрими приятелями і щирими противниками. Вони твердо сповняли свій обов'язок, коли доля кидала їх один проти другого. Тому поважали себе взаємно.

Ксару всміхнувся. Вчора в цю годину він ловив рибу в товаристві Матаре. А перед сходом сонця!..

Митник запустив нігті в м'ясо його рук

— Лиши мене, — сказав Ксару, — я не втічу.

Бригадир встроїв погляд в очі пачкара.

— Заприсягни! — наказав він.

Ксару перехрестив своє чоло, уста й груди:

— Мати Божа Ескальдаська чує мою клятву.

— Витягни свою зброю, — сказав бригадир.

Коли митник взяв його зброю. Ксару зробив рух. Ця зброя... він любив її почуттям вірної приязні. Їй він завдячував життя. Але він не був сентиментальний. Сів на кам'яну брилу і почав скручувати цигарку.

— Де твої товариші? — спитав Матаре.

— Не знаю, — відповів пачкар.

— Слухай не бреші!.. Вас мало пройти тут десятеро. Чому ти сам?

Ксару дивився на хмарки диму. „Їх продано!.. Ще одна каригідна зрада“, думав він. Потім голосно додав.

— Решта є в Сольде. Ти їх не вхопиш! Вони знали, що за ними слідкують... Я всежтаки схотів піти... коли... Ось!..

Бригадир витягнув годинник.

— Маєш дві хвилини, для відповіді. Після...

Пачкар не противився ув'язненню. Він знав, що митники прив'язували голих до стовбуру сосни.. і вішали. Березневе сонце окривало його своїм промінням. Але Ксару був відважний. Він мовчав так довго, як було справді необхідно.

— Отже, — спитав Матаре, — я слухаю!

Надб'іг митник зайнятий вартою.

— Я знайшов оце, бригадире.

Це була напіввикористана цигарка. Матаре зауважив, що мороз не встигнув на неї вплинути. Одним розмахом нігтя він прорізає її,

— Андорський тютюн, — сказав він.

Йому раптом прийшла думка, могутня, як відкриття. Він кинув страшне прокляття, яке відскакуючи скотилось по схилах Кап-де-Ліму і вибухло в долині.

— Вони пройшли!..

Сміх Ксару пролунав, як торохкотіння падаючого кістяка.

— Так вони вас минули... І вони вже далеко...

— Ти! — загрозив бригадир.

Зневажливо він додав:

— Вони віддурались тебе. Ти непридатний більш носити контрабанду.

Пачкар дивився в землю, щоби інші не побачили його мокрих очей. Правда його гнітила. Іншим часом Серданці казали: сильний, як Ксару. Нині вік його гриз...

— Я вже не молодий Матаре! Я був змушений лишитися полагодити ремінь. Вони мене випередили.

Він казав правду. Наперекір своїм зусиллям, він не зміг наздігнати виправу. Побратими його покинули. Ксару не нарікав. Він знав закон пачкарів. Він полягав у трьох словах, які по катальонському звучали винятково сильно: слухай, прямуй, або загинь.

Бригадир роздумував. Залишався єдиний вихід — капсірський просмик. Звідти вони дійшлиб до долини Од і розійшлись. Але перехід був тяжкий, і до полудня вони не осягнулиб Капсіру.

Матаре наказав одному з митників:

— Біжи до Па-де-ля Маса. За пів години ти будеш там.. Телефонуй бригадиру Малемату. Хай їх чекає на Капсірі.

А другому:

— Спустись у містечко. Збери товаришів... Якщо вночі я не вернуся, підете мені на зустріч. Хочу виграти на швидкості. Навантажені, вони не зможуть скористати з найкоротшої дороги... Ксару мене поведе по сарниних слідах. Йдіть!..

Пачкар, здавалося, був зайнятий завязуванням шнурків своїх „альпаргатів“*) Під обгорілим обличчям розплилася раптом блідота; Ксару обрахував у своїх думках:

— Вони повинні бути у Портай Блянш. Вони не осягнуть Капсіру до полудня. З огляду на засідку... Мені необхідно їх випередити.

Щоб їх випередити треба було зломити клятву. В милосерді Матері Божої він не сумнівався. Йому не лишалося нічого, як зломити клятву. Але він був старий і втомлений. Матаре його зловить без труднощів, або просто револьверова куля покладе край його втечі. Колиб бригадир зле знав гору...

*) Взуття.

Безодні, зрадливі снігові маси, лявіни, що готові зсунутися з найменшим шумом...

Матаро, сидючи, в свою чергу прошепотів до нього:

— Розумієш старий приятелю! Проведи мене до Портей Блянш, і я заплющу очі на твій випадок... Інакше ти знаєш, що тебе чекає... „Вони“ не спасуться ніколи, нічого не бійся!.. Я знаю, якщо „вони“ тебе побачили зі мною, ну то... Але я тобі кажу, голого, до Портей Блянш, не далі!.. Вони не зможуть тебе бачити... Чи тобі, чоловіче, варта ризикувати, йти манівцями?

Ксару дивився зпід вій на бригадира.

З суворим обличчям і зморщеним чолом, він сказав:

— А чи ти, Матаре, це зробив би?..

— Дурниця... Подумай про вязницю! Ти вже старий, в ній і помреш!

— І замість того, щоб дати тобі скінчити вік у святій землі біля предків, тебе вкинуть в яму, і жадний пачкар не прийде помолитися на твою могилу... Отже досять балачок! Мій терпець хутко урветься, ти це знаєш. Веди мене, або ходи зі мною. Вибирай!..

Ксару поволі випростувався. Він стягнув на своїх боках широкий пояс з червоного сукна, кінець якого звисав, як собачий язик.

— Ходи за мною, — сказав він і пішов.

За його спиною Матаре скривився погірдливою усмішкою.

— Слабодух... — пробурмотів він.

День був уже в повному розквіті й сонце розбризкувалось по снігу. Мовчки досягли гребеня білих вершків. Часом снігова куріпка виривалася зпід їх ніг. Розтинала нервовим крилом чисту білину, а її безмежна тінь гойдалася у фантастичнім танку Сея-Гюї. Часто вони мусіли переходити „конжери“ на непевних схилах. Ксару, взутий в альпартати йшов попереду, заложивши руки в кишені. Чув за собою гупання цвяхованих підметок на твердій поверхні, потім зненацька тяжке падіння. Матаре проклинав підковане взуття.

— Хіба нема іншого проходу? — бурмотів він.

— Нема.

Ксару вказав рукою на безодні, роззявлені, мов пащі, нагромаджені сніги.

Покручені та завалені доріжки утруднювали їм ходу. Сонце ліниво підіймалося по небі, а його проміння зістругувало з сніжної поверхні блискучі стружки, сліпило очі.

— О! — сказав нараз бригадир, я вже бачу Портей Блянш.

— Це вона і є, — погодився Ксару.

Матаре глипнув на годинник і зробив нетерплячий рух.

— Вони пройдуть, — пробурмотів він. — Ми тратимо на цих схилах дорогоцінний час.

Тепер вони простували менш нерівним тереном. Бригадир не зводив очей з доріжки, якою мусіли пройти пачкарі.

Вона виглядала далекою, але такоюж чіткою і простою, як зигзакуваті зарубки на збочах гори.

— Стій! — наказав він раптово.

Він взяв далековид.

— Я помилився, — сказав він за хвилину. — Мені здавалося що щось рухається... Це скеля.

Ксару, кліпаючи повіками, напружено вдивлявся в іншому напрямі. Відбите проміння сліпило його. Він бачив зле... Проте, там...

— Вперед, скрикнув бригадир. В Порті ти спустишся в місточко... Ти оповідатимеш, що схочеш!

За чверть-години ходу, пачкар виліз на вузький виступ що оточував обривистий схил. Ця місцевість називалася Скеля Мертвої Людини. Все було покрито замерзлим снігом. Місцями рідкі, корінасті сосни стовбурчили свої шпильки.

— Погана країна, — зауважив бригадир, за спиною провідника.

Ксару обернувся:

— Матаре, ти сказав мені йти навпростець, чи сказав?

— Так.

— Буєно! — скрикнув пачкар.

Слід, по якому вони йшли, зникав під густою верствою снігу. Ксару без вагання йшов вперед. Часто обидва вони вгрузали по пояс в сніг. Повільними і правильними рухами вони підводилися на ноги.

Праворуч від них стіна поринала в безодню, вкриту темрявою, яку зимове сонце ніколи не огрівало. Ліворуч незмірні купи снігу зачеплювалися за нерівності скель.

Раптом, наблизившись до сосни, Ксару підскочив, обхопив руками стовбура і крикнув:

— А-у у-у-у-у!

Це було несподівано й жахливо. Сніг довкола задріжав і зсунувся. Гора ніби струсонула білим одягом свого хребта. З роззявлених паш ущелин виходило хрипіння. Сліпуче торнадо пролетіло страшним чвалом, поривало величезні граніти, нагодувало безодню.

Під навалою снігу Ксару шукав порятунку, розраховуючи на пружну міцність сосни. За стовбуром, у захисті, лежали обломки скель. Лише одна нависла брила могла розтопшити дерево. Єдиний вихід — тікати!...

З обмерзлими віями, з грудьми без віддиху, з гострим болем у пальцях та колінах, Ксару добре тримався. Раптом, від удару по товстій гіляці, мов боксером в підборіддя, дерево напів викорчуване впало. Приголомшений пачкар гойдався в порожнечі. Його скривавлені нігті зривалися з кори, але він тримався. Ніздрі були забиті снігом, і він міг віддихати, лише боязко відкриваючи губи. Він був близький загибелі... Скалки льоду, розрізуючи одяг, різали йому шкіру. Ка-

міння, скочуючись, болюче шарпало його плече. Стиснувши зуби, Ксару благав Пресвятую Діву, боровся.

Нарешті кінець навали промчав хутко, мов муринська кіннота, і знову зявилося сонце. Сніг глухими ударами ще нагромаджувався в безодні.

Ксару віддихнув повними легенями. Він розглянувся довкола себе. Земля була оборознена рівнобіжними смугами. Матаре зник. Пачкар промимрив:

— Це зрештою добре.

Побоюючись найменшого галасу, він піднявся на своїх міцних руках аж до порушеного сліду. Сів. Безодня, як порожній горщик на маринату, наповнилася грудями, кольору сала, звідкіля виходили кавалки жовтих скель, подібних до величезних пташиних патрохів.

Відний Матаре подумав Ксару.

Він не скинув своєї камізольки, щоб перевязати плече, але скрутив цигарку. Вогке кресало неохоче приймало іскри креміння. Ксару поклав тютюн просто до рота. Незабаром він виплюнув саину, кольору циганської шкіри. Жування збуджувало його енергію. Біль крутив йому мязи, але він на це не зважав. Він був тієї серданської раси, яка подолає страждання міцю своїх нервів.

Поклавши жвачку в кишеню штанів, пачкар піднявся і запитливо глянув на вершок гори. Його око верховинця пізнало, що вся небезпека навали минула. Він стягнув свій пояс і не боячись, що каміння сиплеться звід його ніг, відійшов до Порт-Блянш.

Перейшовши Скелю Мертвої Людини, Ксару пустився бігти. Його ноги були важкі. Йому бракувало повітря. І він нарікав на свій вік.

Вийшов з ущелини і оглянув м'які долини, що розпростерлися під ним скільки сягає око. Нюдної точки на білій пустелі..

Там би „вони“ мали бути помітні..

Ксару нічого вже не розумів. Де знаходяться його побратими?.. Чи осягли вже границі Капсіру, де Малематова бригада підстерегла їх, як пацюків?

Сонце підносилось на відстані ширини руки від шпилів. Могло вже бути полудне. На обрії зпівдня сунула сіра хмара, що порушувала блакить неба.

„За три години буде метелиця“, сказав собі Ксару.

Обернувшись він глянув на фіялкові, мініатюрні дахи свого містечка.

Потім він вибрав спуск вправо до Капсіру. Зі спуском додолу, снігова верства зменшувалась; краєвид ставав менш суворий. Ксару, з розігрітими мязами, прискорив ходу. Часом рододендрони запліталися поміж його ногами. Він спішив далі, викорчовуючи на ходу рослини.

Незабаром опинився на березі одного з озер, що

часто зустрічаються в цій місцевості. В цю пору поверхня води була незамерзла. Вона була блискуча і гладка, як воскове полотно. Ксару простував берегом...

— Куди ти так поспішаєш?

Він обернувся. З низенької та вузької камінної хати, поділеної в землі на часті, яка в літі служила захистком для пастухів, вилізла людина.

— Ель Туерто! — скрикнув Ксару.

— Це ти, злодію!

Був кремезний, сивоволосий, з пальцями більш порізнаними, як катальонська ковбаса. Праве око мав завжди закрите. Друге, без вій, дивилось напружено зпід задубілих брів.

З хатинки виходило ще двоє людей. Ксару знав їх мало, знав лише як андорців і пачкарів з ватаги, якої ватажком був Ель Туерто. Більш нічого.

Ксару тримав руку в кишені. Де була його зроч?... Нещастя! Матаре сконфіскував!..

Ель Туерто поклав свій вказівний палець на зігнутий язик. Залунав короткий пронизливий свист. Один по одному повиходили зпоза скель укриті там пачкарі. Мовчки стали довкола біля Ксару. Він озирнув їх з тремтлячими губами. Нераз, протягом свого, багатого на пригоди, життя, йому доводилось також судити людей, своїх братів.

Наступила мовчанка... Доносилося лише далеке кл-к-л і орла, що полював...

Ватажок був людина неговірка:

— Розповідай!

Ксару не противився. Пачкарі його обвинувачували в зраді.

Признати вину значило смерть.

Певний своєї невинности, він повторив в кількох реченнях свою пригоду, слідкуючи за гранчастими обличчями своїх суддів. Ані один мяз не зраджував їхнього почуття. Слухали з руками в кишенях, бо на перекір сонцю, повітря було різко-холодне.

Коли Ксару скінчив, Ель Туерто сказав в свою чергу тихим голосом:

— Ти брешеш, товаришу. Четверо з-поміж нас тебе бачили. Ти вів Матаре на сліди Скелі Мертвої Людини. Вони це присягнуть на хресті. Чи це правда — ви, решта.

Четверо пачкарів витягнуло руки на два схрещені ножі.

— Присягаємо!

— Я запровадив бригадира під навалу! — пояснив Ксару. Тепер він придушений.

— Ти ще брешеш! — сказав Ель Туерто. — Перед пів-годиною він був на Портай Блянш. Я його бачив і ось ці також.

Він кинув своїм здоровим оком на двох андорців.

Старий пачкар відчув, як петля здушує йому горло. Матаре живий!.. Він ледви міг повірити!..

— На Кап-де-Лімі, коли я тебе більш не побачив, — промовив вагажок, — я зрозумів, що ти лишився позаду, щоб нас зрадити. Я наказав своїм йти сюди. Четверо лишилося слідкувати за тобою. Це, що ти кажеш з навалою, — вигадки. Ти був у змові з бригадиром.

Голос Ксару був пригноблений:

— Іди подивись Ель Туерто, іди подивись, чи навала не зруйнувала Скелю Мертвої Людини... Це не Матаре, що ви бачили!...

Якийсь грюкіт змусив пачкарів затремтіти.

— Бережись! — загрозив вагажок. — Ти нам закидаєш брехню?... Бригадир пройшов в двадцять кроках від нас. Він мав довкола голови хустку... А тепер відповідай! Вів ти його до нас?

— Так, але це була хитрість. Я хотів звільнитися від нього. Він був озброєний. Я ні.

— Це все, що ти маєш сказати?

Ксару не відповідав. Як переконати цих людей?...

Ксару бачив, що пропав. Він не був звичний до слів. Чинити його річ, говорити — ні.

— Я не зробив нічого проти вас, — сказав він.

— Голосуйте! — скрикнув вагажок.

П'ять пачкарів витягнули ножі і встромили в землю. Решта лишилася непорушною.

— П'ятьма голосами проти чотирьох, Ксару, ми присудуємо тебе на смерть.

Всі перехрестилися.

— Я хочу говорити, — сказав один пачкар.

— Кажи.

— Закон дозволяє, що присудженому лишається ще надія на життя, коли не всі члени зібрання голосують за смерть.

— Це правильно, — згодилась інша.

Двоє людей лишилося стерегти засудженого, а решта відійшла, щоб обдумати. Ксару не думав про втечу; Вистарчалоб зробити лише три кроки, щоб два вістря затремтіли між його плечима. Йому ще лишалася надія на життя. Чогоб цьому не статися, бож він невинний?...

Коли чотири руки його вхопили, Ксару вступив в боротьбу. Вона була коротка. Він відчув жорстокий біль в плечах, бо кулаки належали дужим хлопам. Він кричав: „Я не зрадив!.. Ні! Присягаюся Господом Богом“...

Але в цей час з нього здерли одіж і міцно звязали руки та ноги. Під пахвою широкий синяк надимав мязи. Біля ключиці кров запеклася синіми намистинами.

Кати дивилися на засудженого, розпростертого на землі. Платівки снігу не переставали падати. Небо виглядало як на малюнку недосвідченого учня: густина тушовки розміщувалася неправильно. Озеро під снігом виглядало, ніби заляпане білою піною. Небуло ніякого вітру. Шкіра Ксару піддавалася

раптовому холодові. Старий терпів, але не вмів скаржитися. Вони стоять перед ним і вагаються.

— Поклади „кобарди“! — скрикнув Ель Туерто.

Він підступив до Ксару з піднятим кулаком. Пачкарі розступилися. При допомозі пакункового шнура, ведитень привязав ноги засудженого до важкого, плоского каменя, звалив людину і камінь на плечі і ввійшов у воду.

— Ряту-у-у-йте!.. Ряту-у-у-йте!.. — гукав Ксару.

Його побратими, стоячи на березі, лишалися глядачами.

На віддалі кількох метрів від берега, Ель Туерто кинув свій тягар у воду. Ксару, задихуючись, відкрив рота. В нього влилася вода. Могучий удар виніс його на поверхню. Він стояв ногами на камені. Вода дотикалася його підборіддя.

Ель Туерто повернувся на беріг. Він прохрипів:

— Ксару, — сказав він, — якщо так Бог хоче, ти будеш врятований. Може хтось проходитиме і подасть тобі руку. Випрошу раз, з часом, вода візьметься льодом і ти вмреш від холоду. Молись!..

Старий почав вигукувати незв'язані слова. Потім, раптово його вдача перемогла. Він замовк. Пачкарі відійшли, не оглянувшись. Їхня розправа скінчилася... Там внизу, на схід від Капсіру, на Ком-дан-Гарсі ватага виглядала, як чотки з чорними, мініатюрними зернятками.

Могла бути третя чи четверта година, Ксару не знав. Небо затягнулося, мов повстю і сонце було втомлене. За годину сумерк почав насуватися з немилосердною повільністю. І надходила льодова ніч. Самітні вовки спускалися з високих снігів. Вони відважувалися йти у воду, щоби пожерти свою живу здобич.

Ксару відчував, як холод паралізував його члени. Грізна вода дотикалася його ніжної губи. Він мусів витягати голову, і ця позиція його тяжко мучила. А за три метри був беріг. Він бачив плескати камінці і стеблинки трави охоплені льодом. Його кати покинули його одіж. Сніг почав її покривати. Суконний пояс зарисовувався на снігу безформною вісімкою. Якась милосердна рука моглаб йому той пояс простягнути... Він мігби схопити його зубами. Це булоб життя! Але хто буде проходити в цій пустельній країні? Ксару слухав як смерть опановувала його буття. Вона втиналася кліщами в шкіру. Оскільки він міг лише думати, він почав молитися.

Півтінь витягнулася на долинах.

Раптом Ксару побачив людську постать, яка підіймалася на Ком-дан-Гарсі; вона була на відстані голосу. В сумерку він підняв сильвету й крикнув:

— На по-о-оміч!... На по-о-оміч!...

Матаре зупинився. Він усунув пов'язку, яка охороняла вуха. Голос не переставав кликати на поміч. Бригадир підійшов до озера. З обережності він витягнув пістолу. Пачкарі на кожному кроці вживали хитрощів. Матаре не боявся. Міс-

цевість була рівна, як спина еспанської матрони. Нема чого боятися кульки карабіна. Вдолині хтось кричав на поміч. А Матаре був добрий. Тяжкі бійки призвичаїли його до боротьби. Проте, коли він дійшов до берега, він шарпнувся назад.

— Це ти Ксару?

Пачкар не здивувався.

Ще здалека він пізнав бригадира. А цей останній підіймався на Ком-дан-Гарсі, до його побратимів... Лише це було важливе.

— Це ще я, — сказав Ксару. — Я думав, що ти вже вмёр!..

— На цей раз ні... Ти мене зрадив, але я зміг врятувати свою шкіру. Кавалок вуха пішов з навалою.

Матаре додав:

— Що тобі зробили?

Він передбачав драму.

— Вони мене засудили, — тихо сказав пачкар.

Бригадир мовчав. Сніжинки падали далі. Поверхня озера поглинювала їх з хвилини на хвилину. Сніг покривав голову Ксару, зіплював вії. Гостра брила льоду скотилася на його рану.

— Витягни мене, Матаре! — простогнав старий.

За деякий час бригадир прийняв раптове рішення:

— Де вони?..

Жадної відповіді.

— Де вони?

Нічого, крім сильного шуму вітру.

Пачкар задихався під верствою снігу. Здалечини з вітром долітало до нього запитання Матаре: „Де вони?“ А в той же час бригадир знаходився в трьох метрах від нього з зігнутим тілом і напруженими супроти поривів вітру м'язами...

— Я змираю, Матаре!

Швидко як луна, вернуло до нього:

— Де вони?

Напівзімлілий Ксару обчислював: „Вони мусять бути далеко тепер. Вітер позаносив сліди їх кроків. Вони врятовані. Цей не дожене їх...“

Його тіло було вже напів мертве. Витягнути з води, сильно розтерати це врятувало б його, бо не дивлячись на вік, його організм був міцний. Витягнути з води...

Щоб не кричати від страждання, він кусав язик аж до крові, що мала незнаний смак.

Вітер впав. В жовтавій атмосфері розяснилося. З'явився місяць, білий, як паляниця. В далечині виблискували гори, як холодний іней. Матаре мучила агонія засудженого, але він хотів знати. Це був його обов'язок.

Він кричав, махаючи поясом:

— Ксару, якщо я тебе покину серед ночі, ти обернешся в кригу. Скажи мені де вони є і я тебе врятую!

Старий пачкар туди вже не бачить. Тонкі голки зшива-

ють його повіки.. В грудях пече... Ноги більш його не підтримують... Але думка його лишається надзвичайно ясною. „Тепер вони врятовані“, думає він..

І певний того, що Матаре візьме протилежний напрям тому, який він покаже, Ксару повертає обличчя в напрямі до Ком-дан-Гарсі; він мимрить:

— Вони є там!

Потім опадає, як брила, на дно.

Переклав з франц. В. А.

Денис Лукіанович

Наталія Озаркевич-Кобринська у своїх заповітах

II

Текст заповітів

I. Власноручно списаний заповіт із датою: Болахів. дня 29 липня 1914 р.

Моя послідня воля. На випадок моєї смерті я, Наталія з Озаркевичів Кобринська розпоряджую моїм майном, як слідує:

I. Стан мого маєтку: а) хата і город в Болахові на Волоськім селі, ч. 341, набута мною на власність р. 1898. б) Нива на Бергомні ч. вик. гіп. 769 ґрунтової книги Болахів руський. в) Реальність обявта числом виказу гіпотечного 28 і 492 ґрунтової книги села Белелуї, сьвятинського повіту, що обіймає 30 моргів ґрунту. г) Срібло, білля, книжки, постіль, інші движимости; два льоси Червоного Хреста і один дукат. д) У моїх віртелів: 1) у дра Л.О. 800 корон т. є чотиреста зр. 2) у Гр. Зац., урядника прокураторії скарбу у Львові, маю на вексях 4200 корон т. є чотири тисячі двіста корон або 21000 зр. 3) у дра Ев. Лев. посла, на поквітованні 200 корон. 4) »Діло«, уділ 200 корон. 5) »Народній Дім« у Стрії 40 корон. 6) »Труд« у Львові, уділ 200 корон. 7) Також належить мені 200 корон із полишеної асекурації по батьку Івані Озаркевичу, улькованої на книжечці, що є у брата Льонгіна Озаркевича в сумі 1000 корон т. є 500 зр.

II.) 1) Хату в Болахові і ниву на Бергомні записую в доживоття братові Євгенові Озаркевичеві. По його смерті все продати т. є хату з городом і ниву на Бергомні ч. 69 ґрунтової книги, вложити до якого певного українського банку — а коли дійде до суми, яка приносила би 600 корон (шістьсот кор.) річного проценту, обернути на стипендію ім. Наталії Озаркевич-Кобринської для потребуючого українського письменника або письменниці, котрий заслуговував би на те своїми чисто національними

1) Болахівським адвокатам: рад. Лисинецькому і др. Зволинському дякую за поміч при відписах актів. Тексти друкую з малими змінами в мові і правописі.